

Lehoczki Bernadett Mi lesz veled, Latin-Amerika?

Az elveszett évtized

A latin-amerikai régióval kapcsolatban a nyolcvanas éveket elveszett évtizedként szokás emlegetni. A kifejezés első sorban az évtized elején kirobbant adósságválságra, és annak gazdasági-társadalmi hatásaira utal. A régió országai közül először Mexikó jelentette be fizetéseképtelenségét (1982 augusztusában), majd sorra követték a többi latin-amerikai országok. A nyolcvanas évek elejére Latin-Amerika adós pozíciója minőségi változáson ment keresztül: a felvett hitelek nem segítették a latin-amerikai országok gazdasági modernizációját, nem fokozták gazdasági teljesítményüket, mert a korábbi hitelek felvételéből fakadó fizetési kötelezettségeiket voltak kénytelenek belőlük teljesíteni. A fejlődő, illetve az akkori szocialista blokk országainak eladósodása veszélyeztette a világgazdaság normális működését, így az Egyesült Államok, egyes nyugat-európai országok és nemzetközi pénzügyi intézmények (első sorban a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank) közösen kezdtek bele a megoldási programok kidolgozásába. Az adósságválságból való kilábalást célzó 1985-ös Brady-, illetve 1989-es Baker-terv (mindkettőt az adott amerikai pénzügyminiszterről nevezték el) csak korlátozott sikereket hoztak.

A nyolcvanas években a latin-amerikai gazdaságok katasztrofális gazdasági mutatókat produkáltak. Az adósságválság következtében az évtized első felében a latin-amerikai régió GDP-je csökkent és csak a kilencvenes évek elejére sikerült elérni a hetvenes évek végének termelési szintjét. Az évtized során Latin-Amerika részesedése a világpiacon 7%-ról 4%-ra, a világ teljes közvetlen külföldi beruházásaiból való részesedése pedig 12,3%-ról 5,8%-ra csökkent. A látványos világgazdasági tévesztést súlyos társadalmi kihívások kísérték. 1980 és 1990 között a Latin-Amerikában szegénységben élők száma 112 millióról 184 millióra emelkedett. Az egyes társadalmakon belüli polarizáció mellett drasztikussá váltak az egyes alrégiók közötti különbségek; az elveszett évtized legnagyobb vesztesének a közép-amerikai országokat tartják, amelyek – Costa Rica kivételével – a mai napig nem voltak képesek gazdaságilag felzárkózni a latin-amerikai régió többi országához. A súlyos strukturális válságból fakadó rendkívül gyenge gazdasági teljesítmény, valamint a társadalmak szétszakadása miatt a nyolcvanas évek végén a szakértők Latin-Amerika „afrikanizációjától” tartottak.

A régió országainak demokratizálódása szintén a nyolcvanas évekre tehető; az évtized során a latin-amerikai országok éléről sorra tűntek el a katonai diktátorok, és demokratikusan megválasztott elnökök kerültek a helyükre.

Az adósságválsággal való küzdelem és a politikai nyitás nehézségei miatt a nyolcvanas években a latin-amerikai országok nem játszottak aktív szerepet a nemzetközi politikában, belső problémáikkal voltak elfoglalva, az újonnan megválasztott elnököknek a gazdasági konszolidációra és hatalmuk megőrzésére kellett koncentrálniuk, kevés energia jutott egységes, koherens külpolitika kidolgozására.

Latin-Amerika a nyolcvanas években – ahogyan a hidegháború egészében – az Egyesült Államok érdekszférájába tartozott. A második világháborút követően, 1947-ben 18 latin-amerikai ország és az Egyesült Államok megkötötte a riói paktumot, más néven Amerika-közi kölcsönös segítségnyújtási szerződést, a következő évben pedig aláírták az Amerikai Államok Szervezetének alapokmányát, amely megteremtette az Amerika-közi együttműködés intézményi kereteit. A hidegháború évtizedeiben ez a szervezet főként Washington érdekeit szolgálta, a kommunizmus elleni harc fontos eszköze volt a nyugati féltekén. Ronald Reagan hatalomra jutását követően a közép-amerikai és karibi régió került az Egyesült Államok Latin-Amerika politikájának

középpontjába. 1983-ban Washington és hat karibi szövetségese fegyveres intervenciót hajtott végre Grenada szigetén, a belpolitikai káoszban való rendteremtés céljával. A kommunizmus feltartóztatásának jelszavával az amerikai kormány aktív pénzügyi és katonai támogatást nyújtott az 1984-ben Nicaraguában hatalomra jutott sandinisták megbuktatásáért harcoló kontráknak. Mindeközben az 1979-1992 között El Salvadorban zajló polgárháborúban Washington a központi kormányt támogatta, a baloldali gerillák ellen vívott harcban. Az intenzív amerikai szerepvállalás ellensúlyaként jött létre 1983-ban a Contadora csoport Mexikó, Panama, Kolumbia és Venezuela részvételével, amelynek legfőbb célja a közép-amerikai konfliktusok továbbterjedésének külső segítség nélküli, tárgyalásos úton történő megfékezése volt. A csoport megalakulása fontos mérföldkövet jelentett Latin-Amerika politikai életében, tekintve, hogy latin-amerikai országok első ízben fogtak össze valamilyen régióon belüli fegyveres konfliktus közös megoldására.

Az elveszett évtized politikailag, gazdaságilag és társadalmilag is rendkívül megterhelő volt a latin-amerikai régió számára. A keleti blokk felbomlása nyomán demokratizálódó közép-kelet-európai államokat Latin-Amerika közvetlen vetélytársainak tekintette a szűkös segélyekért, kölcsönökért, befektetésekért és technológiáért folyó versenyben. A hidegháború végén a latin-amerikai régió országaiban erősödött a világpolitikai és gazdasági marginalizációtól való félelem.

A kilencvenes évek Latin-Amerikája

A latin-amerikai országok strukturális válságának megoldására a nyolcvanas évek második felétől ambiciózus reformcsomagok kerültek bevezetésre, amelyek a kilencvenes években a John Williamson által megfogalmazott „Washingtoni konszenzussal” újabb lendületet kaptak. Ennek keretében a latin-amerikai országok egyoldalú gazdasági nyitást vezettek be, vagyis csökkentették a vámokat és a nem vámjellegű kereskedelmi akadályokat, liberalizálták a tőkepiacokat, a legtöbb országban széleskörű privatizáció indult meg, visszaszorították az állam szerepét a gazdaságban, és komoly támogatást élvezett a magánszektor. Ezen strukturális reformok bevezetése a Nemzetközi Valutaalap, a Világbank és egyéb multilaterális nemzetközi szervezetek, illetve a hitelező országok – első sorban az Egyesült Államok – nyomására és ellenőrzésével történt. A legfőbb cél a neoliberais gazdaságpolitika gyakorlatának megszilárdítása volt a régióban, illetve, hogy integrálják a latin-amerikai országokat a világkereskedelem rendszerébe. A régió államai lelkesen kezdtek bele strukturális reformok megvalósításába, bíztak abban, hogy végre hosszú távú megoldás születik Latin-Amerika gazdasági problémáira. Az elveszett évtizedhez képest a kilencvenes évek gazdasági mutatói kedvezőbbek, az évtized során Latin-Amerika 3,56%-os gazdasági növekedést produkált, sikerült visszaszorítani az inflációt és csökkenteni a munkanélküliséget. A fejlődés mégis kiszámíthatatlannak tűnt, ezt bizonyítják az évtizeden végighúzódó válságok: az 1994-ben kirobbant mexikói ún. tequila válságot Bill Clinton hatékony gazdasági segélycsomagjával sikerült felszámolni, az 1997-1998-as ázsiai és orosz válság átgyűrűzése komoly nehézségeket okozott a brazil gazdaságban (1999 januárjában Brazília 40%-os valutaleértékelést hajtott végre), ami kihatott a térség többi országára is.

Ebben az időszakban a legtöbb latin-amerikai országban az Egyesült Államokkal szoros kapcsolatokat fenntartó, a neoliberais gazdaságpolitika elveit serényen követő, a hagyományos politikai elit soraiból kikerülő politikusok voltak hatalmon. Fontos kivételt jelent a Peruban 1990-ben hatalomra jutott japán származású Alberto Fujimori, (az ő nevéhez fűződik Latin-Amerika egyik „kései” gerillamozgalmának, a maoista Fényes Ösvénynek a felszámolása), illetve az elnöki tevékenységét 1999-ben megkezdő Hugo Chávez, akire a következő fejezetben még visszatérünk.

Az Egyesült Államok panamai, illetve haiti intervenciója jól demonstrálja, hogy míg Washington a hidegháború végén is „hátsó udvarának” tekintette Latin-Amerikát, az Amerika-közi kapcsolatokban a kommunizmus visszaszorításának elsődlegességét más prioritások vették át: az illegális kábítószer-kereskedelem, illetve a migráció megfékezése. 1989 decemberében több mint

tízezer amerikai katona szállta meg Panamát, ahol elfogták, majd Miami-ban illegális kábítószer-kereskedelem vádjával negyven év börtönre ítélték az 1981 óta hatalmon lévő Manuel Noriega tábornokot. (Igaz, a panamai vezetővel szembeni amerikai ellenérzéseket nem kizárólag az illegális kábítószer-kereskedelemben való részvétele magyarázza.) 1994 októberében Haitin közel 20 ezer amerikai katona jelenléte segítette az 1991-ben puccsal hatalomra jutott katonai junta lemondását. Ezen amerikai fegyveres beavatkozás motivációi között meg kell említenünk a szakadatlan menekültáradat megfékezését a karibi sziget irányából.

A kilencvenes évek Amerika-közi kapcsolataiban kiemelkedő szerepet kapott a szabad kereskedelem kiterjesztése. 1990-ben id. George Bush az egész amerikai kontinensre kiterjedő szabadkereskedelmi övezet létrehozását kezdeményezte. 1994. január 1-jén életbe lépett a NAFTA, azaz a Kanada, Egyesült Államok és Mexikó közötti szabadkereskedelmi övezet. Szintén 1994-től indult meg az „Összamerikai csúcsok” (Summit of the Americas) folyamata, amelynek célja, hogy a nyugati félteke állam- és kormányfőinek rendszeres találkozóival segítsék az Amerika-közi kapcsolatok fejlődését. 1994-ben, egyértelműen Washington sürgetésére rendezték meg az első ilyen csúcstalálkozót Miami-ban, ahol új lendületet kaptak az Alaszkától Tűzföldig tartó szabadkereskedelmi övezet megvalósítását (Free Trade Area of the Americas – FTAA) célzó tárgyalások. 1998-ban, Santiago-ban rendezték meg a második ilyen csúcstalálkozót, amelynek központi témája az oktatás volt. Fontos újítást jelentett, hogy a találkozó előkészületeiben már nem csak az Egyesült Államok, hanem az összes résztvevő aktív szerepet vállalt. Ugyanakkor az „Összamerikai csúcsok” gyakori kritikája, hogy a közös egyetértéssel megfogalmazott hangzatos elvek a gyakorlatban csak elvétve valósulnak meg, kevés konkrét eredmény kapcsolódik a csúcstalálkozókhoz.

A bipoláris világrend felbomlását követően az Amerika-közi kapcsolatok új dimenziói mellett erősödtek és intézményi formát öltöttek Latin-Amerika korábbi gyarmattartóival való kapcsolatai is. Az első Ibero-amerikai csúcsot 1991-ben rendezték meg. A latin-amerikai és ibériai országok állam- és kormányfőinek azóta is rendszeresen, évente megrendezett találkozó a kulturális és történelmi identitás megőrzésére és fejlődésére koncentrálnak. Az Ibero-amerikai csúcstalálkozókon Kuba is jelen van, ami azért (is) fontos, mert a szigetország kevés más, az amerikai kontinenshez köthető fórumnak résztvevője. Az Ibero-amerikai együttműködés titkársága 1999-ben kezdte meg működését Madridban, 2005 óta általános titkárság néven végzi tevékenységét.

Az EU és Latin-Amerika közötti politikai kapcsolatokban fontos mérföldkövet jelentett, hogy a nyolcvanas évek közép-amerikai konfliktusai kapcsán a nyugat-európai országok a régió strukturális problémáinak szerepét hangsúlyozták a konfliktusok kirobbanásában, sőt 1990-ben megállapodások születtek az Európai Unió és a Riói csoport (amely a Contadora csoport 1986-tól működő, Brazíliával, Argentínával, Peruval és Uruguay-jal kiegészült változata) között. Ezt követően az Unió 1995-ben tárgyalásokat kezdett a Mercosurral. A spanyol és portugál európai uniós tagság is szerepet játszott abban, hogy a kilencvenes években erősödtek az Unió és Latin-Amerika kapcsolatai. Úgy tűnt, a régióban még a nyolcvanas években egyre fontosabb kereskedelmi partnerként és befektetőként megjelenő Japán mellett az Unió lehet a másik „kitörési pont” az Egyesült Államoktól való gazdasági függőségből.

A régió belüli összefogás is erősödött a kilencvenes évek elejétől. 1991-ben jött létre a Mercosur, azaz a Déli Közös Piac, mely regionális tömörülést azóta is az új regionalizmus egyik „iskolapéldájaként” tartanak számon. Alapító tagjai Argentína, Brazília, Uruguay és Paraguay voltak, céljuk szabadkereskedelmi övezet kialakítása és a tagországok közötti kereskedelem volumenének növelése volt. A kilencvenes évek második felében a gazdasági dimenzióhoz politikai is társult: az 1997-es Rio de Janeiro-i nyilatkozat a Mercosurt stratégiai szövetségként definiálta, és a tagállamok közötti kapcsolatokban megjelent a katonai együttműködés gondolata, amely főként a két nagyobb tagállam, Brazília és Argentína között vált jelentőssé. A Mercosur fejlődése mellett új

lendületet kaptak a térség már meglévő regionális tömörülései, így az Andok Közösség, a Közép-amerikai Közös Piac és a Karibi Közösség is.

A kilencvenes években sikerült konszolidálni a latin-amerikai gazdaságokat, egyre bejáratottabban működnek a régió demokratikus intézményei, az ezredfordulóra egyre kevésbé kérdőjelezhető meg a demokratikus fordulat visszafordíthatatlansága, szélesednek Latin-Amerika nemzetközi kapcsolatai, a régió egyre aktívabb tagja lesz a nemzetközi közösségnek. A szigorú nemzetbiztonsági doktrínákat követő, egymással versengő katonai diktatúrák köddé válása teret engedett a régió országai közötti együttműködésnek és összefogásnak. Az elveszett évtized „túlélése” után a térség államai úgy érezhették, képtelenek egyedül megbirkózni a gazdasági és politikai kihívásokkal, regionális összefogás keretében könnyebb lesz reagálni a globális átalakulásokra. Fontos hangsúlyozni, hogy a latin-amerikai országok közötti együttműködésnek komoly történelmi előzményei vannak. Az elképzelés a XIX. századi függetlenségi háborúk hőse, Simón Bolívar terveihez nyúlik vissza, de az elmúlt másfél évszázadban több jelentős latin-amerikai politikus, gondolkodó, filozófus művében visszaköszön a regionális összefogás víziója.

Új tendenciák az ezredforduló óta

Míg Latin-Amerikában a kilencvenes évek a Washingtoni konszenzus bevezetésének jegyében teltek, az ezredforduló óta mind határozottabban rajzolódik ki egy a neoliberais gazdaságpolitikát elvető, új megoldási lehetőségeket kereső politikai irányzat. A latin-amerikai politikusok és közgazdászok körében mind elterjedtebb a nézet, miszerint helytelen lenne a neoliberais gazdaságpolitikát alternatíva nélkülinek tekinteni, és a legkevésbé sem egyértelmű, hogy az IMF diktálta lépések követése jelenti a hosszú távú gazdasági megoldást a régió számára. Annak ellenére, hogy a kilencvenes évek folyamán a térség makrogazdasági mutatóit – ahogyan arra fentebb utaltunk – sikerült „rendbe szedni”, és stabilizálni a latin-amerikai gazdaságokat, szegénység és társadalmi polarizáció tekintetében a mutatók további visszaesést, vagy legalábbis stagnálást mutatnak a nyolcvanas évekhez képest. 2001-ben a latin-amerikai szegények száma elérte a 214 milliót, ami a lakosság 43%-át jelentette. Ezt az „üres doboz szindrómának” nevezett jelenséget többek között a befektetések hiányának, az oktatás gyenge színvonalának és a megtakarítások alacsony szintjének tulajdonítják. A 2001-2002-es argentin válság a neoliberais gazdaságpolitika kudarcát szimbolizálta a régióban: a kilencvenes években az IMF „éltanulójának” számító Argentína gazdasági összeomlása és az ebből fakadó politikai krízis a régió országaiban gyengítette a Washingtoni konszenzus hitelét.

A latin-amerikai demokráciák máig tartó súlyos kihívása a politikai reprezentáció hiánya. A demokratikus választások ellenére a társadalom marginalizált rétegeit nem képviselték a hagyományos latin-amerikai politikai pártok, a kilencvenes években hatalmon lévő elnökök korrupciója a lakosság nagy részét elidegenítette a „hivatalos” politikai élettől.

A fenti tendenciák és kölcsönhatások eredménye, hogy az ezredforduló óta a szakirodalom és a nemzetközi sajtó (neo)baloldali és/vagy (neo)populista fordulatról beszél Latin-Amerikában. A dél-amerikai szubkontinens mind több országában kerülnek hatalomra a neoliberais gazdaságpolitika alternatíváit kereső, a strukturális reformok veszteségeinek érdekeit képviselő, vagy legalábbis az ő nevükben felszólaló baloldali elnökök. Hugo Chávez 1999-ben került Venezuela elnöki székébe, 2003-ban iktatták be a Brazil Munkáspárt jelöltjét, a volt szakszervezeti vezető Luiz Inácio Lula da Silva elnököt, ugyanebben az évben választották elnékké Argentínában a peronista Néstor Kirchnert. Lula beiktatási beszédéből elhíresült mondattá vált, miszerint a piacnak (vagy a piaci működésnek) meg kell értenie, hogy a braziloknak naponta háromszor kell élelemhez jutniuk. Az argentin elnök az elmúlt években széles fórumon kritizálta a Nemzetközi Valutaalapot és a strukturális reformokat okolta az argentin társadalom szétszakadtságáért. A Washingtoni konszenzussal való szembehelyezkedést mutatta, hogy 2003 októberében a frissen beiktatott

argentin és brazil elnökök megállapodtak a 20 pontos Buenos Aires-i konszenzusban. A konszenzus a két ország közötti stratégiai szövetséget kívánja tovább erősíteni, nagy hangsúlyt fektetve a Mercosur „felélesztésére”. A konszenzussal a két ország legfőbb célja tárgyalási alkupozíciójuk javítása volt; az FTAA tárgyalásokon, a WTO-n belül, és más regionális tömörülésekkel szemben is. 2006-ban Latin-Amerikában tovább folyt a „rózsaszín áradat” (pink tide): a dél-amerikai szubkontinens legszegényebb országában, Bolíviában az ajmara származású Evo Morales került az elnöki székbe, aki korábban a kokatermesztő farmerek szervezetének vezetője volt, és éles kritikusa az Egyesült Államok kábítószer ellenes küzdelmének, mely szerinte a latin-amerikai belügyekbe való beavatkozás. 2006-ban, Chilében először foglalhatta el nő az elnöki széket, a szocialista Michelle Bachelet személyében, Ecuadorban Raphael Correa győzött az elnökválasztáson, Nicaraguában pedig a nyolcvanas évek sandinista vezetője, Daniel Ortega térhetett vissza a hatalomba. A felsorolt baloldali elnökök ugyan távolról sem alkotnak homogén egységet, ami mégis közös bennük, hogy belpolitikájukban erős a szociális dimenzió; a szegénység felszámolását, a lakhatási problémák megoldását, az egészségügy és az oktatás fejlesztését célzó kezdeményezésekbe fogtak; külpolitikájukban pedig egyfelől a regionális összefogás erősítését szorgalmazzák, másfelől a külső – első sorban az Egyesült Államoktól való – függőség felszámolását hangsúlyozzák. A latin-amerikai elnökök fenti csoportját – különösen Chávezet, Kirchnert és Moralest – gyakran éri kritika a nemzetközi sajtóban, legtöbbször populizmusukat és a hatalom centralizálására irányuló kísérleteiket kritizálják, azzal fenyegetve, hogy hatalmon maradásukkal tekintélyelvű diktatúrák épülhetnek ki a kontinensen.

Az Amerika-közi kapcsolatokban a 2001. szeptember 11.-i terrortámadás abból a szempontból mindenképpen fordulópontot jelentett, hogy a nemzetközi terrorizmus ellen indított háború energiákat vont és von el az Egyesült Államok déli szomszédjaival való kapcsolatától. A 2003-ban megindított iraki háború egyértelműen negatív reakciókat váltott ki a latin-amerikai társadalmakban. Az unilaterális amerikai külpolitika elítélése a legkevésbé sem újkeletű a régióban – ami a legkevésbé sem meglepő az Egyesült Államok XX. századi latin-amerikai intervencióinak tükrében. Annak ellenére, hogy Latin-Amerika országainak többsége elítélte Irak 1990-es kuvaiti invázióját, hasonló arányban elleneztek az Egyesült Államok Sivatagi Vihar hadműveletének megindítását. A Latin-Amerikából egyedül katonai segítséget nyújtó Argentína lakosságának felmérések szerint 90%-a elítélte az amerikai oldalon való részvételt. Az Irak ellen 2003-ban indított háborút mindössze hét latin-amerikai ország támogatta, közülük hat közép-amerikai és Karib térségbeli állam, amelyek ekkortájt éppen kereskedelmi tárgyalásokat folytattak Washingtonnal. A hetedik pedig Kolumbia, melynek központi kormánya a 2000-ben indított Plan Colombia keretében évente jelentős pénzügyi és katonai segítséget kap Washingtontól a baloldali gerillák felszámolása és a kokainkereskedelem visszaszorítása céljából. Mexikó és Chile – két jelentős latin-amerikai ország, amelyek hagyományosan jó kapcsolatokat ápolnak az Egyesült Államokkal – 2003-ban az ENSZ Biztonsági Tanácsának nem állandó tagjaiként az iraki háború ellen foglaltak állást. A demokratikusan megválasztott Hugo Chávez ellen 2002 áprilisában az ellenzék puccsot hajtott végre. Az ily módon ideiglenesen hatalomra jutott Pedro Carmona elnököt Washington kevéssé titkolt lelkesedéssel fogadta, és a Bush-kormány egyértelműen a chávezi politika hibáinak tulajdonította az eseményeket. Chávez mindössze két napig volt „távol a hatalomból”, de Washington reakciója mindenképpen szkepticizmusal töltötte el a latin-amerikaiakat az Egyesült Államok demokrácia melletti elkötelezettségét illetően. Az eset azzal az üzenettel csapódott le Latin-Amerikában, hogy a Fehér Ház egészen addig nagyon határozottan támogatja a demokratikus választások térnyerését, ameddig az általa favorizált jelölt szerzi a legtöbb szavazatot. 2005-ben az Egyesült Államok latin-amerikai befolyásának erodálódását mutatta, hogy az Amerikai Államok Szervezetének történetében először a főtítkári pozíciót nem az Egyesült Államok által favorizált jelölt nyerte el, hanem a többek között Brazília, Argentína, Chile és Venezuela által támogatott volt chilei belügyminiszter, José Manuel Insulza foglalhatta el a posztot.

Az Amerika-közi kapcsolatok lehülését, és a neoliberális gazdaságpolitika mind mélyebb társadalmi elítélését jelezték a 2001-es Quebec-i, illetve a 2005-ös Mar del Plata-i (Argentína) Összamerikai csúcspontot kísérő rendkívül intenzív globalizáció- és Amerika-ellenes tüntetések. A Mar del Plata-i találkozón egyértelművé vált az FTAA teljes kudarca. Az egész kontinensre kiterjedő szabadkereskedelmi övezetről szóló tárgyalások már 2004 tavaszán megakadtak, az FTAA legfőbb ellenzői a Mercosur tagállamai és Venezuela voltak.

Feltehetően a latin-amerikai társadalmak fokozódó Egyesült Államok-ellenességét és Chávez régióbeli szerepvállalásának erősödését kívánta ellensúlyozni George W. Bush amerikai elnök 2007. márciusi latin-amerikai körútjával, amelynek során Brazíliában, Uruguay-ban, Kolumbiában, Guatemalában és Mexikóban tett látogatást. A venezuelai elnök válaszul „párhuzamos körútra” indult: Argentínába és Bolíviába látogatott. Bush brazíliai látogatásának fontos motivációja volt, hogy a megválasztása óta Amerika-ellenes retorikájából sokat engedő, mind pragmatistább és „piacbarátabb” politikát folytató Lula elnököt szövetségesének megnyerve visszaszorítsa a chávez-i vezetésű, mind szélesedő, az Egyesült Államok ellen élesebb retorikával fellépő csoport befolyását Latin-Amerikában. A 2006-os év Morales, Correa és Ortega elnökök személyében új szövetségeseket hozott a venezuelai elnök bolivari víziójának megvalósításához. Brazíliának érdeke az Egyesült Államokkal való harmonikus viszony megőrzése és fenntartása, ugyanakkor a brazil vezetés régióbeli súlyának megfelelő politikai befolyást is kíván a dél-amerikai szubkontinensen.

Bush elnök 2007. márciusi mexikói és guatemalai látogatásának egyik központi témája a bevándorlás volt. Az ezredforduló óta az Amerika-közi kapcsolatok mind meghatározóbb dimenziójává válik a migráció kérdése. 1980 óta az Egyesült Államokban élő spanyolajkúak száma kétszeresére nőtt. Jelenleg az Egyesült Államokbeli hispánó kisebbség számarányát tekintve nagyjából a fekete lakossággal egyenlő, ugyanakkor a legdinamikusabban növekvő kisebbség, mely jelenség a bevándorlási rátákkal és a magas születési aránnyal magyarázható. Előrejelzések szerint 2015-re akár az amerikai lakosság 20%-át is kitehetik a spanyolajkúak (jelenlegi arányuk 12,5%). A bevándorlók közel kétharmada mexikói, a következő legnépesebb csoportot a puerto ricóiak, a harmadikat pedig a kubaiak alkotják. Annak ellenére, hogy a bevándorlók közül sokan illegálisan tartózkodnak az Egyesült Államokban, a következő években, évtizedekben mindenképpen a hispánó választóerő erősödése várható. Az Egyesült Államok dél-keleti területeinek mexikanizálódása és a nagyarányú illegális mexikói bevándorlás komoly hatással van a két ország kapcsolataira, valamint az Amerika-közi kapcsolatrendszer fejlődésére. Az illegális mexikói bevándorlás visszaszorítását célzó, a mexikói-amerikai határra tervezett 1130 km hosszúságú kerítés építésének terve 2006-ban feszültté tette a két ország kapcsolatait. A földrajzi közelség és a rendkívül szoros gazdasági kapcsolatok (Mexikó teljes exportjának több mint 80%-át az Egyesült Államok piacán értékesíti) miatt az Egyesült Államok és Mexikó viszonyát mind jobban meghatározzák a politikai, gazdasági, társadalmi interdependenciák, amelyek miatt a mexikói-amerikai kapcsolatok sajátos szerepet kapnak az Amerika-közi rendszerben. Ugyanakkor Mexikó igyekszik erősíteni külpolitikai kapcsolatait a dél-amerikai országokkal: a nemzetközi fórumokon Latin-Amerika szerves részeként szerepel, 2004 óta megfigyelő a Mercosurban, 2006 júliusában pedig hivatalosan is jelezte társult tagként való részvételi szándékát a szervezetben.

A Latin-Amerika és Európa közötti kapcsolatok fejlődését jelzi, hogy 1999-ben, Rióban megrendezték az első EU-Latin-Amerika csúcspontot, ami az Unió, illetve a latin-amerikai országok állam- és kormányfőinek rendszeres találkozóit nyitotta meg. A legutóbbi, negyedik ilyen csúcspont 2006 májusában, Bécsben került sor. Az Unió és Latin-Amerika közeledését, illetve a gazdasági kapcsolatok erősödését – annak ellenére, hogy az Európai Unió a régió legfőbb segélyezője – akadályozza, hogy a WTO-n belüli tárgyalásokon a két régió országai legtöbbször ellentétes érdekeket képviselnek, illetve, hogy mindkét régió gazdaságában egyre meghatározóbb az ázsiai jelenlét. A latin-amerikai országok közül ki kell emelni Chile és Mexikó Unióval ápolta kapcsolatait. Utóbbi 1999 novemberében zárta le a szabadkereskedelmi tárgyalásokat az Európai Unióval, és a

két ország között 2000. július 1-jén szabadkereskedelmi egyezmény lépett életbe (az Unió első transz-atlanti szabadkereskedelmi megállapodásaként). Nem sokkal ezután, 2000 októberében az 1997-ben aláírt ún. Globális megállapodás is életbe lépett, ami a gazdasági partnerség mellett politikai együttműködést is előíranyoz. Chile pedig – Latin-Amerika legnyitottabb gazdaságaként – 2002-ben társulási megállapodást és szabadkereskedelmi egyezményt írt alá az Unióval, utóbbi 2003-ban lépett életbe.

A latin-amerikai országok és volt gyarmattartóik közötti politikai kapcsolatokat erősítette, hogy a 2004-ben, San José-ban megrendezett Ibero-amerikai csúcson a multilateralizmust támogató nyilatkozatot fogadtak el. A résztvevők egyetértettek abban, hogy az olyan globális kihívásokat, mint a szegénység vagy a társadalmi kirekesztés, csak a hatékony multilateralizmus eszközével lehetséges megoldani. (Nem véletlen, hogy a multilateralizmust kiemelt helyen kezelő nyilatkozatot a spanyol Zapatero-kormány beiktatását követően fogadták el, amely egyébként új lendületet adott a Spanyolország és Spanyolország közötti kapcsolatok fejlődésének.)

Az elmúlt években Latin-Amerika a harmadik világ egyre tudatosabb és elkötelezettebb tagjává vált. Bár a régió a hidegháború idején nem töltött be különösebben fontos szerepet az el nem kötelezettek mozgalmában, mára egyre szorosabb kapcsolatok fűzik a Dél államaihoz, politikai és gazdasági értelemben egyaránt. Regionális hatalomként Brazília a harmadik világ összefogásának lehangosabb latin-amerikai szószólója. Latin-Amerika egyetlen portugál nyelvű országa a 2003-ban létrejött, a WTO-n belül azóta is a fejlődők gazdasági érdekeit védő G-20 csoportosulás egyik kiemelkedő szereplője. A G-20-nak Kína, India, Egyiptom és Dél-Afrika mellett Latin-Amerikából Argentína, Chile és Mexikó is tagja. A latin-amerikai régió belül azonban ellenzői is akadnak a fejlett világ mezőgazdasági protekcionizmusát élesen bíráló G-20-aknak: az Egyesült Államoktól gazdaságilag erősen függő közép-amerikai országok, illetve a régió más kisebb államai. Az elmúlt évtizedben egyre látványosabb és szembeötlőbb a latin-amerikai országok közötti aszimmetriák erősödése. A kisebb és fejletlenebb latin-amerikai országok – a Mercosur-on belül például Uruguay és Paraguay – többször jelezték, hogy az aszimmetriákat gyengítő intézkedések segítenék a régióbeli kohéziót, és megkönnyítenék gazdasági felzárkózásukat. Brazília és a régió nagyobb államai nem sokat tettek ezen aszimmetriák felszámolásáért. Ennek is köszönhető, hogy több fejletlenebb ország megkérdőjelezi, vajon Brazília a térség ügyeivel kapcsolatban valóban követi-e majd azt a multilateralizmust, amit az Egyesült Államoktól elvár. Az amerikai kontinensen belül tehát egyszerre van jelen az Észak-Dél megosztottság, illetve a fejlődő országok összefogását, együttes fellépését akadályozó belső konfliktushalmaz.

A hatékony latin-amerikai összefogás egyik legkomolyabb kihívása a régió heterogenitása és az egyes országok eltérő külpolitikai és külgazdasági prioritásai. Mindezek ellenére a dél-amerikai kontinensen az ezredforduló óta körvonalazódnak látszik egy szubregionális együttműködés. Ahogyan arra fentebb már utaltunk, a latin-amerikai baloldali elnökök közös külpolitikai célkitűzése a regionális összefogás erősítése, még ha ennek gyakorlati megvalósításáról egyénenként eltérő nézeteket is képviselnek. 2000-ben rendezték meg a dél-amerikai államfők első csúcstalálkozóját, majd 2004 decemberében, Cuzco-ban döntés született a Dél-amerikai Nemzetek Közösségének létrehozásáról. A dél-amerikai államok összefogásának lehangosabb szószólója az ezredforduló óta Brazília, mivel a mind összehangoltabb együttműködésben régióbeli vezető szerepe megerősítésének lehetőségét és eszközét látja. A tömörülés jövőjét még nehéz megjósolni, ám az már most egyértelműen látszik, hogy a közösség fontos prioritása lesz a regionális infrastruktúra kiépítése, a szegénység felszámolása és a társadalmi kohézió erősítése. Mindeközben a 2006 óta Mercosur-tag Venezuela aktívan építgeti a Bolívari Alternatíva Latin-Amerika számára (ALBA) elnevezésű programját, amely a neoliberális politika és a Washingtontól való függőség alternatíváját kínálja a régió államainak. Egyelőre Bolívia mellett Kuba vesz részt benne, de a 2006-ban megválasztott ecuadori és nicaraguai elnökök is jelezték már részvételi szándékukat az ALBA-ban.

Az ezredforduló óta észlelhető latin-amerikai események között ki kell térnünk a kubai átmenet kérdésére. Fidel Castro tavaly nyáron egészségügyi állapota miatt kénytelen volt átadni hatalmát öccsének, Raúl Castro korábbi védelmi miniszternek. Bár a hír hallatán a Miami-ban élő kubai emigránsok örömtáncot jártak, és drasztikus, hirtelen változásokat reméltek, valójában a hatalomátadás óta nem sok minden változott a szigetország életében. A kubai rendszerváltás ugyan elkezdődött, de a folyamat vége, a pontos forgatókönyv körvonalai még homályban maradnak. Az egészen biztos, hogy Fidel Castro hatalmát nem veszi át hozzá hasonló karizmatikus vezető. És az is biztos, hogy a kubai rendszerváltás sokkal kedvezőbb nemzetközi feltételek mellett indulhat el most, mintha a Szovjetunió felbomlásakor kezdődött volna el. Ahogyan arra fentebb már utaltunk, Kubának fontos regionális szövetségese Bolívia és Venezuela, de Brazíliával és Argentínával is barátságos viszonyt ápol. A kilencvenes években komoly gazdasági kapcsolatokat épített ki Kanadával és Spanyolországgal, az elmúlt években pedig Kína is fontos kereskedelmi partnerévé, illetve befektetőjévé vált. A Castro utáni Kubának tehát egy megváltozott, számára kedvezőbb nemzetközi és regionális térben kell majd megtalálnia a helyét.

Összegzés

Latin-Amerikában a regionalizmusnak két értelmezése létezik: a pán-amerikai és a latin-amerikai régió belüli. A kilencvenes években egymással párhuzamosan fejlődött és haladt előre a kettő, újabb és újabb impulzusokat kapva. Az ezredforduló óta úgy tűnik, a Latin-Amerikában kibontakozó (neo)baloldali fordulat a régió belüli összefogásnak olyan lendületet adott, amely homályosabbá teszi a pánamerikai összefogás erősítésének kontúrjait. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a latin-amerikai összefogás akadályok nélkül, gördülékenyen halad előre. Az elmúlt években kirajzolódó tendenciák szerint egyre szorosabbá válik az Egyesült Államok és Közép-Amerika, illetve a Karib-térség kapcsolatrendszere, míg a dél-amerikai országok között formálódó szövetség is egyre összehangoltabbá válik. Utóbbi kiteljesedésében kiemelt szerep jut Brazíliának, illetve a dél-amerikai összefogás melletti brazil elkötelezettségnek. A következő évek, évtizedek eseményeitől függ, hogy Brazília képes lesz-e megfelelő bizalmat és elismerést kivívni a régióban ahhoz, hogy regionális hatalomként összetartsa a dél-amerikai összefogás szövetét.

Latin-Amerika országai a hidegháború vége óta komoly változásokon ment keresztül, de jelenleg mintha „félkész állapotban” lennének: a demokratikus intézmények kiépültek, a latin-amerikaiak gyakorolják politikai jogaikat, ugyanakkor nincsen kifejlett reprezentatív demokrácia; megtörtént a gazdaság liberalizációja, megerősödött a magánszektor, mégsem működik életképes piacgazdaság; rengeteg a régió belüli és más régióbeli országokkal kötött szabadkereskedelmi egyezmény, mégis fejletlen a regionális infrastruktúra, ami gátolja a kereskedelem intenzívebbé válását.

Míg a hidegháború időszakában, a szuperhatalmi rivalizálás idején a latin-amerikai országok szinte egyetlen külkapcsolatát az Egyesült Államokhoz való viszony jelentette, mára a térség államai kiterjedt bilaterális kapcsolatrendszerrel rendelkeznek, egyre komolyabb szerepet vállalnak a multilaterális fórumokon, mind határozottabb és kifinomultabb álláspontra helyezkednek a fontos nemzetközi kérdésekben. Az elmúlt években az egyes latin-amerikai országok külpolitikai prioritásainak harmonizálását tapasztaljuk, amivel összhangban mind gyakrabban képviselnek közös álláspontot a nemzetközi szervezetekben. Ugyanakkor az egyes latin-amerikai országok és alrégiók a szövetségek, regionális és inter-regionális tömörülések mind bonyolultabb és egymást átfedő rendszerében találják magukat. Emiatt nem mindig egyértelműek, sőt néhol egymásnak ellentmondanak a prioritások. Ennek a képnek a „kiszűrése”, az egyértelmű és koherens külpolitikai irányvonalak kidolgozása lesz a következő években a latin-amerikai országok egyik legfontosabb feladata.

Irodalomjegyzék:

- ANDERLE, Ádám, 1998. *Latin-Amerika története*. Pannonica kiadó
- ANDERLE, Ádám, 2004. *Kuba története*. Accord kiadó
- CALVERT, Peter, 1994. *The International Politics of Latin America*. Manchester University Press
- FRAGA, Arminio, 2004. Latin America since the 1990s: Rising from the Sickbed? *Journal of Economic Perspective*, 2. sz. 89–106. oldal.
- GOROSTIAGA, Xavier: *Latin America in the „New World Order”*. Forrás: <http://www.envio.org.ni/articulo/2902>. Letöltés ideje: 2007. április 10.
- HAKIM, Peter, 2006. Is Washington Losing Latin America? *Foreign Affairs*, 2006. 1. sz. 39–53
- HURRELL, Andrew, 1992. Latin America in the New World Order. *International Affairs*, 1. sz. 121–139
- HURRELL, Andrew, 1998. Security in Latin America. *International Affairs*, 3. sz. 529–546
- RIVAROLA, Andrés, 2007. Global Shift: The UN System and the New Regionalism in Latin America. *Latin American Politics and Society*, tavasz. 89–112
- SCHEMAN, Ronald, 2003. *Greater America. A New Partnership for the Americas in the Twenty-First Century*. New York University Press
- ROSENBERG, Robin L., 2001. The OAS and the Summit of the Americas: Coexistence, or Integration of Forces for Multilateralism? *Latin American Politics and Society*, tavasz.
- YOUNGERS, Coletta, 2003. The US and Latin America after 9/11 and Iraq. *An FPIF Policy Report*, június.